

Tuore näkemys unkarin taivutusmorfologiasta

DANIEL MARIO ABONDOLO *Hungarian inflectional morphology*. Bibliotheca uralica 9. Akadémiai Kiadó. Budapest 1988. 291 s.

Myös Yhdysvalloissa harrastettavasta uralistiikasta saadaan silloin tällöin ilahduttavia näyttöjä. Jo pari vuotta siten ilmestyi Unkarissa painettuna Robert Austerlitzin oppilaan Daniel M. Abondolon väitöskirja, joka käsittelee unkarin taivutusmorfologiaa.

Kirjan pääjaksot käsittelevät johdannon jälkeen (jossa metodi on esitelty, s. 17–28) morfofonologian perustoimintoja unkarissa (vokaalivaihteluita, sandhi-ilmiöitä jne. s. 29–83), verbien taivutusta (s. 84–178) ja nominien taivutusta (s. 179–264); lopussa on yhteenveto ja päätelmät (s. 265–271).

Tekijän tarkoituksena on ollut luoda säännöstö, joka mahdollisimman aukottomasti kattaa unkarin taivutusmorfologiaan liittyvän morfofonologisen vaihtelun ja pääteainesten variaation. Kirjassa tarkastellaan nimenomaan vain taivutusmorfologiaa: verbiin liittyviä taivutuselementtejä ja nominien sijanmerkintää sekä suomen omistusliitteitä vastaavaa possessiivista taivutusta. Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty johto-oppi, joka ymmärrettävästi vaatii omia sääntöjään mutta joka perusaineksiltaan voidaan tekijän arvion mukaan johtaa tässä esiteltävästä systeemistä. Derivaatiomorfologian mukaan ottaminen yhtä tyhjentävästi kuin taivutusmorfologia nyt on käsitelty olisi epäilemättä kasvattanut myös kirjan sivumäärää ainakin puolella. Niinikään persoonapronominien taivutus, joka onkin unkarissa omalaatuista (persoonapronominien taivutustaan vastaa unkarissa possessiivisuffiksiset partikkelivartalot), on jätetty vähemmälle huomiolle. Abondolo kutsuu sitä nimellä *deiksis* ja esittelee sen toimintaperiaatteet lyhyesti päätösjaksossa (s. 266–270).

Johdantokappaleessa on esitelty perusaineksiltaan teoksen »päätyökalu», jota A. sanoo koodiksi (code). Se on eräänlainen sanamuodon syvärakenne, jossa teoreettisesti konstruoituun perusmuotoon, juureen (root), on liitetty tiettyin symbolein kieliopilliset taivutus-päätteet. Näissä morfologisissa operaatioissa esiintyvät morfofonologiset muutokset ovat tutkimuksessa tarkastelun kohteena.

Ensimmäinen varsinainen käsittelykappale esittelee unkarin fonologian perusteet, jotka ovat edellytyksenä morfofonologisten operaatioiden tarkastelulle. Se alkaa vokaalien esittelyllä. A. määrittelee unkariin viisi »syvärakenteen» vokaalia: I E A O U, joista kaikki voivat esiintyä joko lyhyinä tai pitkinä. Etuvokaalit *ö* ja *ü* voidaan tuottaa vokaalien laatua säätelevällä prosodisella mekanismilla, jota A. merkitsee koodeissaan jakson etisellä *˘*-merkillä. Siten sanojen perusmuodot, juuret, ovat joko »takaprosodisia» tai »etuprosodisia», esim. KOR (*kor*) 'aika' ~ *˘*KOR (*kör*) 'ympyrä'. Juuren etu- vs. takaprosodiikka määrää siihen liittyvien päätteiden prosodiikan, esim. (datiivi) KORNAK (*kornak*) ~ *˘*KOR-NAK (*körnek*). Juuriin A. liittää myös reduktion ja ekstension l. laajenuksen käsitteet: Sidevokaalille ei tarvita omaa sääntöään, kun se liitetään juureen. Samalla saadaan listatuksi jo juurimuodoissaan sellaiset unkarin morfofonologian ongelmalapset kuin takavokaalein taipuvat sanat, joiden vartalovokaalina on *i* (*híd* 'silta', *nyíl* 'nuoli'). Näiden juuret A. merkitsee HIDA ja *˘*NILA. Nominatiivimuodoissa sovelletaan reduktiosääntöä, jota merkitään nollalla; HIDA-Ø. Ekstensiosääntö puolestaan selittää *i*-vokaalin pidentymisen, kun loppuvokaali putoaa nominatiivissa pois.

Konsonantit A. jakaa äärikonsonantistoon (labiaalit ja velaarit sekä *h*; *j*:n hän käsittelee I-vokaalin edustajana) ja keskuskonsonantistoon (muut). Keskuskonsonantisto voidaan jakaa *r*:ää lukuunottamatta kahtia siten, että jokai-

sella etisellä keskuskonsonantilla (core front; näitä ovat L (*l*), N (*n*), T (*t*), D (*d*), S (*sz*), Z (*z*), C (*c*), X (*dz*)) on parinaan takainen keskuskonsonantti (core back; näitä ovat *˘*L (*ly*), *˘*N (*ny*), *˘*T (*ty*), *˘*D (*gy*), *˘*S (*s*), *˘*Z (*zs*), *˘*C (*cs*), *˘*X (*dzs*)). Kunkin etisen ja takaisen keskuskonsonantin parin välillä vallitsee horisontaalinen sidonnaisuus (horizontal anchorage). Obstruenteilla on lisäksi soinnillisuusoppositio, jolle A. on antanut vastavaksi termiksi vertikaalinen sidonnaisuus (vertical anchorage). Morfeeminrajalla esiintyvistä sandhi-ilmiöistä A. esittelee johdannossa degeminaation (geminaatan yksinkertaistumisen), assimilaation (perusoppikirjoistakin tutun obstruenttien sointiassimilaation (tyyppiä *beteg + szoba* > [*beteksoba*] 'sairashuone' ja nasaaliassimilaation) sekä keskuskonsonantiston sandhi-ilmiöt, joita ovat affrikaatio (klusiili + sibilantti), palatalisaatio ja *j*-assimilaatio, joka on unkarin opiskelijalle tuttu varsinkin imperatiivisäännöistä. Äärikonsonantiston sandhi koskee *v*- ja *h*-äänteitä; edellisen avulla selitetään paitsi instrumentaalien ja translatiivien päätteiden mukautumista myös *v*:n sisältävien vartaloiden (*sz/v* ja *sz/d/v* -vartaloisten verbien) morfofonologiset vaihtelut. Aloitusjakso päättyy konsonanttien jakauman selvittelyyn, joka esittelee juurensisäiset yksinäiskonsonantit, geminaatat ja konsonanttiyhtymät.

Toinen pääjakso esittelee yksityiskohteisesti unkarin verbintaivutuksen ja siinä ilmenevät morfologiset ja morfofonologiset prosessit. Kieliopillisten termien käyttö on suurelta osin perinteistä. Moduksista A. nimittää usein kieliopeissa imperatiivina esiteltävän kategorian subjunktiiviksi ja pitää imperatiivia vain sen erikoistapauksena. Tämä onkin järjestyksen tulkinta. Konditionaalien ja subjunktiivien ero on A:n perustellun esityksen mukaan haluavan persoonan (persona volens, A) ja toimivan persoonan (persona agens, B) suhteessa: konditionaalissa A = B, subjunktiivissa A ≠ B.

Objektikonjugaatiosta, ts. objektin ilmenemisestä verbimuodossa, A:lla on

varsin mielenkiintoinen ajatus, jonka hän esittää kaavakuvien muodossa s. 89–92. Hän nimittäin olettaa, että subjektikonjugaation muodoissa, joissa objektin olemassaoloa ei erikseen merkitä, verbimuoto viittaa implisiittisesti aina 1. persoonaa lähempänä olevaan objektiin. Subjektikonjugaatiotahan käytetään paitsi objektittomissa tilanteissa myös 1. ja 2. persoonaa edustavan objektin yhteydessä. Jos persoonia kuvataan sisäkkäisillä renkailla, verbin objekti on implisiittisesti subjektia sisempänä, kun taas merkityn objektin verbimuodoissa objekti on subjektia ulompana (aina 3. persoona). Tämän kuvion avulla A. selittää sen, miksi unkarissa yksikön 1. persoonassa on kaksi objektikonjugaation muotoa sen mukaan, edustaako objekti 2. vai 3. persoonaa. Kun sisimmästä renkaasta lähdettäessä ulompia (objektia osoittavia) renkaita on kaksi, on myös objektikonjugaation verbinmuotoja kaksi. Esitys on uutuudessaan jopa hiukan häkellyttävä mutta tuntuu silti toimivan ainakin synkronisena selityksenä tälle unkarin erikoiselle 2. persoonan objektiin viittaavalle verbimuodolle. Rengaskuvioidensa perusteella A. jakaa unkarin konjugaation subjekti- ja objektikonjugaation sijaan keskihakuiisiin (centripetal) ja keskipakoiisiin (centrifugal) muotoihin. Persoonapäätteet jaetaan kanonisiin (jotka ovat samat kaikissa moduksissa ja aikamuodoissa) ja ei-kanonisiin, jotka vaihtelevat paitsi moduksen ja tempuksen mukaan myös leksikaalisesti (esim. *ik*-verbien, A:n termillä »deponenttien», yksikön persoonien poikkeavat päätteet) ja stilistisesti. Systemaattisesti tarkastellaan myös tempus- ja modustunnusten morfologiaa vartalotyypeittäin. Itse muotojen generointisäännöstöön ei näy jäävän aukkoja, ja työ on hämmästyttävän perusteellista, sellaisenaan uskottavaa. Erikseen käsitellään vielä verbintaivutuksen loppussa »anomaaliset» verbit *IOV-* (*jönni*) 'tulla', *MEN-* (*menni*) 'mennä' ja *VAL-/LEV-* (*lenni*) 'olla'.

Kolmas pääjakso, joka koskee nominien taivutusta, alkaa nominien vartalotyyppien listauksella (s. 184–210). Näitä löytyy 14, ja ne on esitetty kauniin kuvion muodossa värikuvana myös kirjan kansilehdessä. Ne edustavat kolmea perusvartalotyyppiä, joita ovat (i) vaihtelematon, (ii) yksiportainen vaihtelutyyppi (jossa tapahtuu vartalon osalta yksi morfofonaattinen muutos) ja (iii) kaksiportainen vaihtelutyyppi (2 morfofonaattista muutosta). Nominien liittyvät taivutus-päätteet A. jakaa kahteen luokkaan: primaareihin ja sekundaareihin. Primaareita suffikseja ovat monikon tunnukset, A:lla »impersonaalinen» -KA (-k, absoluuttisen taivutuksen monikko) ja »personaalinen» -I (-i-), joka liittyy possessiivisuffikseihin ja ilmaisee omistetun useutta. Edelleen A:n primaareihin suffikseihin kuuluvat possessiivisuffiksit, jotka unkarissa luetaan taivutus-päätteisiin, koska ne liittyvät vartaloon ennen sijapäätettä, sekä sijapäätteistä akkusatiivin päätte -T. Sekundaareja suffikseja ovat muut 14 sijapäätettä paitsi nominatiivi ja superessiivi, jotka A. käsittelee erikseen. Nominatiivin muodostus syvärakenteen (underlying) vartalotyyppistä käsitellään vartalotyyppien yhteydessä. Superessiivin päätte sijoittuu rakenteeltaan primaarien ja sekundaarien suffiksien välimaastoon. A. huomauttaa myös päätteen historiallisesta taustasta, sehän on alkuaan yksinkertainen vanhan uralilaisen lokatiivin (-nA) jatkaja mutta on funktioltaan lähentynyt muita, sekundaareja paikallissijojen päätteitä. Sijapäätteistä on otettu mukaan vain ne, joita A. pitää produktiivisina (s. 247), siitä johtuu niiden yhteismäärä 17. Sekundaarien suffiksien ryhmässä näistä esitellään 14: 9 paikallissijaa (superessiivi käsitellään erikseen, mutta sen sijaan paikallissijojen sarjaan on liitetty terminatiivi -IG) sekä datiivi (-NAK), kausaali-finaali (-ĒRT), instrumentaali (usein sosiatiiviksi kutsuttu, -VAL), translatiivi (-VĀH) ja essiivi (-UL). Sekundaarit sijapäätteet ovat morfofoniikan kannalta melko ongelmattomat.

Kirjallisuutta

mia, onhan suuri osa niistä syntynyt melko myöhään postpositioista. Nominintaivutuksen lopussa esitetään kursorisia havaintoja adjektiivien, deverbaalisten nominoidien (partisiippien ja infinitiivien) sekä numeraalien taivutuksesta.

Lopussa tekijä esittää vielä lyhyenä yhteenvetona työnsä tärkeimmät tulokset sekä katsauksen edellä mainittuun deiksis-ilmioon eli pronominiin taivutusta vastaavaan systeemiin.

Abondolo osoittaa tutkimuksessaan ilahduttavaa ennakkoluulottomuutta ja luovaa kieliopillista ajattelua. Se ja perusteellinen morfologinen analyysi, joka kattavuudessaan ei jätä toivomisen varaa, tekevät yhdessä kirjasta innostavaa ja inspiroivaa luettavaa.

ULLA-MAIJA KULONEN